

Dr Jarosław Poteraj

Instytut Przedsiębiorczości

Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży

Systemy emerytalne w Europie – Czechy

WPROWADZENIE

Niniejszy artykuł stanowi część zamierzonej przez autora serii publikacji o systemach emerytalnych, funkcjonujących w wybranych państwach europejskich. Globalizacja, rozwój komunikacji oraz telekomunikacji, rozwiązania informatyczne i swoboda terytorialnego przemieszczania się w europejskiej przestrzeni powodują coraz większe zainteresowanie możliwościami zarabiania pieniędzy w innych krajach niż kraj urodzenia. To z kolei może być związane z uczestnictwem w systemach emerytalnych obcych państw. Systemy te podlegają ciągłym zmianom, wynikającym przede wszystkim z przyczyn demograficznych, ale także ekonomicznych. Dominująca współcześnie na mapie Europy Unia Europejska przewiduje funkcjonowanie w zakresie emerytur metody otwartej koordynacji, a zatem nie narzuca w tym obszarze jedynie słusznego rozwiązania. W państwach, które nie przystąpiły do tejże unii, rozwiązania emerytalne jeszcze bardziej nacechowane są indywidualizacją. Stąd duża różnorodność tych systemów i niewielka o nich wiedza, nawet w kręgach specjalistów. Zamierzone przez autora publikacje powinny tę wiedzę wzbogacić i być przyczynkiem do dyskusji, prowadzącej do wyboru najlepszych rozwiązań systemowych. Celem badawczym autora jest zatem prezentacja historycznych i aktualnych rozwiązań w celu odnalezienia w tak różnorodnych systemach pomysłów, stanowiących swoiste perełki, które w benchmarking'owych porównaniach warto wykorzystywać. Każdy z artykułów prezentowany będzie w układzie: 1. Ogólna informacja o kraju; 2. Rozwój historyczny systemu emerytalnego; 3. Stan obecny systemu emerytalnego oraz 4. Wyzwania i przewidywane zmiany w systemie emerytalnym.

OGÓLNA INFORMACJA O KRAJU

Republika Czeska (cz. *Česká republika*) jest państwem [*Wielka encyklopedia PWN*, 2002, s. 347 i dalsze], położonym w środkowej Europie, bez dostępu do morza, składającym się z 13 krajów oraz miasta wydzielonego (*hlavni me-*

sto), którym jest Praga. Jednostką monetarną jest korona czeska (CZK¹, cz. *Koruna česká*). Językiem urzędowym jest czeski. W maju 2008 roku Czechy zamieszkiwało 10.220.911 osób [(<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ez.html>)] z następującą strukturą wiekową populacji: 0–14 lat – 13,8%, 15–64 lat – 71,2%, 65 lat i więcej – 15,1%. Przeciętna długość życia wynosiła ogółem: 76,62 lat, w tym mężczyźni – 73,34 lat, a kobiet – 80,08 lat. Największą grupą etniczną byli Czesi, stanowiący 90,4% populacji. Większość mieszkańców, bo aż 59%, nie deklarowało przynależności do żadnego wyznania. Największą grupę wyznaniową stanowili katolicy, których było 26,8%. Zgodnie z konstytucją z roku 1992² głową państwa jest prezydent (od 7 marca 2003 – Vaclav KLAUS), a rządem kieruje premier (od 9 stycznia 2007 – Mirek TOPOLANEK). Największe partie polityczne to: *Občanská demokratická strana* (ODS), *Česká strana sociálně demokratická* (ČSSD), *Křesťanská a demokratické unie- Československá strana lidova* (KDU-ČSL), *Komunistická strana Čech a Moravy* (KSČM) oraz *Strana Zelených*. Duże znaczenie ma organizacja związkowa *Českomoravská konfederace odborových svazů* (ČMKOS). Produkt krajowy brutto (PKB) na jednego mieszkańca w roku 2007 szacowany był na 24 400 USD, a stopa wzrostu PKB na 5,7%. Stopa bezrobocia wyniosła 6,6%. Dług publiczny stanowił 31,1% PKB. Saldo obrotów bieżących bilansu płatniczego zamknęło się w roku 2007 deficytem 5,701 mld USD.

Ziemie współczesnych Czech [(<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ez.html>)]; [*Wielka encyklopedia PWN*, 2002, s. 354–357] zamieszkałe były od I wieku przed Chrystusem, początkowo przez celtyckich Bojów, następnie przez germańskich Markomanów, a od V wieku po Chrystusie przez plemiona słowiańskie. W roku 845 czternastu książąt plemiennych z terenu Czech przyjął w niemieckiej Ratyzbonie chrzest. Organizacja państwowa na ziemiach czeskich powstała początkowo jako państwo wielkomorawskie. Od roku 950 tereny te były traktowane jako kraj lenny Rzeszy, a od roku 995 jako samodzielne państwo. Ostateczne zjednoczenie plemion czeskich miało miejsce na przełomie IX i X wieku pod berłem dynastii Przemyślidów. Przez wieki ziemie czeskie były pod zmieniającymi się wpływami Niemiec, Polski i Węgier. W roku 1526 na tron czeski wstąpił Ferdynand I Habsburg, co zapoczątkowało zależność od Austrii, która trwała aż do końca I wojny światowej. Po klęsce Austro-Węgier w roku 1918 postanowiono o utworzeniu wspólnego państwa Czechów i Słowaków. 28 października 1918 roku ogłoszono połączenie Czech i Słowacji oraz powstanie niepodległej Republiki Czecho-Słowackiej. Państwo

¹ Skrót według standardu ISO 4217. Według tabeli kursów nr 104/A/NBP/2008 z dnia 29.05.2008 za 1 CZK płacono 0,1352 złotego.

² Weszła w życie od 1 stycznia 1993 roku.

to stało się w roku 1920 członkiem-założycielem Ligi Narodów³, już pod nazwą Republiki Czechosłowackiej. W roku 1930 w Republice Czechosłowackiej zamieszkiwało 50,5% Czechów, 22,5% Niemców, 15,7% Słowaków, 4,9% Węgrów, 3,9% Rusinów oraz 0,7% Polaków [*Wielka encyklopedia PWN*, 2002, s. 343]. W roku 1938 powrócono do nazwy Republika Czecho-Słowacka. W marcu 1939 miała miejsce agresja Niemiec na ziemie czeskie. W wyniku tego najazdu zerwano federację ze Słowakami i na okupowanych przez Niemcy ziemiach powołano Protektorat Czech i Moraw. Po zakończeniu działań wojennych II wojny światowej ponownie powołano do życia państwo czechosłowackie pod nazwą Republiki Czechosłowackiej, które znalazło się w sowieckiej strefie wpływów. W roku 1949 Czechosłowacja została członkiem Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej⁴, a w roku 1955 – Układu Warszawskiego⁵. W roku 1960 postanowiono o zmianie nazwy państwa na Czechosłowacką Republikę Socjalistyczną. W roku 1968 miała miejsce tzw. praska wiosna, zakończona w sierpniu 1968 roku zbrojną interwencją wojsk pięciu państw Układu Warszawskiego. Z początkiem roku 1969 powołano państwo federacyjne, składające się z Czeskiej Republiki Socjalistycznej i Słowackiej Republiki Socjalistycznej. W roku 1989 doszło do tzw. aksamitnej rewolucji⁶, w wyniku której obalone zostały rządy komunistyczne. W kwietniu 1990 roku zmieniono nazwę państwa na Czeską i Słowacką Republikę Federacyjną, a w grudniu 1992 roku postanowiono o powołaniu z dniem 1 stycznia 1993 roku osobnych państw – Czech i Słowacji. W styczniu 1993 roku Czechy wstąpiły do ONZ. W roku 1999 Republika Czeska stała się członkiem NATO, a w roku 2004 – Unii Europejskiej.

ROZWÓJ HISTORYCZNY SYSTEMU EMERYTALNEGO W CZECHACH

Początki czeskiego systemu emerytalnego sięgają czasów monarchii Habsburgów i stanowiły kontynuację systemu opartego na wzorcu bismarckowskim Cesarstwa Austro-Węgierskiego. Pierwsza regulacja prawna dotycząca systemu ubezpieczeń wypadkowych pochodzi z roku 1887 [*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006*, 2006, s. 79], a ubezpieczeń zdrowotnych,

---

³ Formalnie rozwiązanej 18 kwietnia 1946 roku. Czechosłowacja była jej członkiem do 15 marca 1939 roku.

⁴ Formalne rozwiązanie tej organizacji miało miejsce 28 czerwca 1991 roku.

⁵ Istniał do 1 lipca 1991 roku.

⁶ Nazwa interpretowana jest jako opisowy sposób „miękkiego”, jak „aksamit”, przejścia władzy przez opozycję. Polegało to na tym, że ówczesni prominenci partii komunistycznej Milan Čič, premier Socjalistycznej Republiki Słowacji i Marián Čalfa, premier federalny, po prostu przeszli do ugrupowań opozycyjnych [<http://www.darski1.republika.pl/biblio/kisiel/zmiana.htm>].

obejmująca także świadczenia dla osób w starszym wieku, pochodzi z roku 1888 [*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006, 2006, s. 78*]. W roku 1906 wydana została pierwsza regulacja prawna, dotycząca emerytur pracowników umysłowych [*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006, 2006, s. 76*]. Model bismarckowski przewidywał istnienie osobnych systemów dla poszczególnych grup zawodowych i obejmował początkowo urzędników państwowych, pracowników umysłowych i górników. W roku 1924 wprowadzono regulację obejmującą robotników. Te cztery grupy zawodowe i ich pracodawcy płacili solidarnie składki ubezpieczeniowe, a przejście na emeryturę było możliwe po osiągnięciu 65. roku życia [Żukowski, 2006, s. 129]. Emerytura składała się z części podstawowej, równej dla wszystkich, i części dodatkowej, zależnej od indywidualnie opłacanych składek. W roku 1929 wprowadzono regulację dotyczącą emerytur socjalnych opartych na teście dochodów. W roku 1945 powstała pierwsza regulacja prawna w zakresie zasiłków rodzinnych [*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006, 2006, s. 81*]. Po przejęciu władzy przez komunistów w roku 1948 wprowadzono upaństwowienie systemu emerytalnego. W roku 1956 obniżono wiek emerytalny mężczyzn do 60 lat, a kobiet do 55 lat [Żukowski, 2006, s. 130], wprowadzono nowe zasady ubezpieczenia wypadkowego [*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006, 2006, s. 79*] oraz ubezpieczenia zdrowotnego, które weszły w życie od roku 1957 [*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006, 2006, s. 78*]. W roku 1964 zróżnicowano wiek emerytalny kobiet w zależności od liczby urodzonych dzieci, określając go w przedziale od 53 do 57 lat. Rok 1968 przyniósł nowe prawo w zakresie świadczeń z tytułu macierzyństwa [*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006, 2006, s. 78*]. W roku 1990 wprowadzono ubezpieczenie wypadkowe osób samozatrudniających się [*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006, 2006, s. 79*]. W latach 1990–1992 zlikwidowano przywileje emerytalne dla działaczy komunistycznych oraz w części zniesiono dyskryminację w zakresie emerytur osób samodzielnie zarobkujących, pozostawiając bazę do naliczania składek emerytalnych w przypadku tych osób na poziomie 35% dochodów netto [Chłóń-Domińczak, Mora, 2006, s. 555]. W roku 1991 pojawiła się pierwsza regulacja prawna w zakresie bezrobocia [*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006, 2006, s. 80*]. Z początkiem roku 1993 wprowadzono zasadę, że składka emerytalna była specjalnie oznaczoną częścią podatku płaconego przez obywateli [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 44]. W roku 1994 wprowadzono możliwość dobrowolnego odkładania pieniędzy na dodatkową emeryturę od roku 1996 [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 30]. W roku 1995 wprowadzono nową ustawę emerytalną, dotyczącą systemu podstawowego, która weszła w życie z początkiem roku 1996 [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 30], obniżając jednocześnie poziom składki na ubezpieczenie emerytalne z poziomu 27,2% do poziomu 26,0% [Chłóń-Domińczak, Mora,

2006, s. 555]. Także w roku 1995 zmieniono prawo dotyczące zasiłków rodzinnych [*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006*, 2006, s. 81]. Na podstawie prawa z roku 1994 w roku 1996 powstały 44 fundusze emerytalne, oferujące możliwość dobrowolnego gromadzenia środków na emeryturę [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 30]. Wtedy też składka emerytalna w systemie podstawowym zaczęła być traktowana jak specjalny dochód państwa, ewidencjonowany na specjalnym rachunku budżetowym [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 45]. Od roku 1997 zmniejszono liczbę okresów nieskładkowych, zaliczanych do stażu emerytalnego [Chłóń-Domińczak, Mora, 2006, s. 555]. W roku 1999 wprowadzono system ograniczonych ulg podatkowych od opłacanych składek, kierowanych do dobrowolnych funduszy emerytalnych. Od roku 2001 zawężono możliwość wcześniejszego przechodzenia na emeryturę [Chłóń-Domińczak, Mora, 2006, s. 555]. W roku 2001 rządowe wydatki na system emerytalny stanowiły 29,2% wydatków budżetowych, stanowiąc jednocześnie 9,1% PKB [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 17]. Od początku roku 2002 wprowadzono zasadę indeksowania emerytur wraz ze wzrostem kosztów utrzymania [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 27]. W stosunku do emerytur minimalnych indeksacja miała być kombinacją 100% wzrostu cen oraz 1/3 wzrostu realnych wynagrodzeń [*Synthesis report on adequate and sustainable pensions. Annex. Country summaries*, 2006, s. 11]. W roku 2002 składki na system emerytalny wynosiły 26%, z czego pracodawcy płacili 19,5%, a pracownicy 6,5% [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 25]. Pełna emerytura była wypłacana osobom, które uczestniczyły w systemie 25 lat, a częściowa po 15 latach opłacania składek emerytalnych [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 27]. Wiek emerytalny wynosił 60 lat dla mężczyzn i 53–57 lat dla kobiet⁷. W roku 2002 na rynku obecnych było tylko 11 funduszy emerytalnych, oferujących możliwość dobrowolnego gromadzenia środków na emeryturę [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 30]. W roku 2003 wprowadzono parametryczne reformy systemu emerytalnego, które weszły w życie z początkiem roku 2004. Reformy te dotyczyły:

- znaczącego obniżenia okresów nieskładkowych zaliczanych do emerytury w zakresie edukacji na poziomie wyższym,
- eliminacji możliwości wcześniejszego przechodzenia na emeryturę z jedynie przejściowym obniżeniem świadczenia,
- wzrostu podstawy obliczania składek dla osób samozatrudniających się z 35% ich dochodu netto do 50%,
- stopniowego podnoszenia wieku emerytalnego do poziomu 63 lat dla obydwu płci,
- podwyższenia wysokości składki emerytalnej z poziomu 26% do poziomu 28%⁸.

⁷ W zależności od liczby urodzonych dzieci [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 27].

⁸ Jednocześnie o 2% obniżono składkę na fundusz zabezpieczający przed bezrobociem. Porównaj: [Chłóń-Domińczak, Mora, 2006, s. 555].

W roku 2004 składki na system emerytalny wynosiły 28%, z czego pracodawcy płacili 21,5%, a pracownicy 6,5% [Żukowski, 2006, s. 132]. 1 lipca 2005 roku został założony rejestr ubezpieczonych w zakresie ubezpieczeń zdrowotnych i emerytalnych [*National Strategy Report on Adequate and Sustainable Pension*, 2005, s. 21]. Stanowiło to wstęp do zamierzonej przyszłej indywidualizacji w zakresie ewidencji składek emerytalnych.

OBECNY STAN SYSTEMU EMERYTALNEGO W CZECHACH – NA DZIEŃ 1 MAJA 2008 ROKU

Czeski system emerytalny składa się z dwóch elementów, którymi są: 1) system obowiązkowy, oparty na zasadach *pay-as-you-go* w konwencji DB⁹ (*defined benefit*) oraz 2) system dobrowolny, stanowiący w porównaniach międzynarodowych analog trzeciego filara¹⁰. W czeskiej rzeczywistości brakuje obowiązkowego elementu systemowego, inwestującego gromadzone zasoby na rynkach kapitałowych¹¹.

W **systemie obowiązkowym** wiek emerytalny dla mężczyzn wynosi 61 lat i 8 miesięcy, a dla kobiet od 56 do 60 lat¹², w zależności od liczby urodzonych dzieci¹³. System jest jednolity i nie przewiduje przywilejów dla wybranych grup zawodowych [*Social Security Programs Throughout the World: Europe*, 2006, 2006, s. 76]. Możliwe jest wcześniejsze o trzy lata przejście na emeryturę w przypadku osób, które opłacały składkę przez 25 lat. Wcześniejsze przejście na emeryturę oznacza zgodę na stałą redukcję wartości emerytury o 0,9% jej wartości za każdy kwartał wcześniejszego przejścia na emeryturę [*Synthesis report on adequate and sustainable pensions. Annex. Country summaries*, 2006, s. 11]. Możliwe jest także przejście na pełną emeryturę po 15 latach płacenia składki w wieku 65 lat [Whitehouse, 2007, s. 133]. Odroczenie przejścia na emeryturę premiowane jest podwyższeniem podstawy o 6% rocznie [Żukowski, 2006,

⁹ System o zdefiniowanym świadczeniu.

¹⁰ W jednym z najnowszych opracowań Chłoń i Mora interpretują czeskie rozwiązanie w tekście podstawowym (na s. 554) jako „drugi filar”, ale w przypisie (na s. 571) wyjaśniają, że zgodnie z nomenklaturą Banku Światowego czeski „drugi filar” powinien być określany jako „trzeci filar”. Porównaj: [Chłoń-Domińczak, Mora, 2006].

¹¹ W raporcie czeskiego rządu z roku 2005 napisano nawet, że nie zamierza się go wprowadzić. Porównaj: [*National Strategy Report on Adequate and Sustainable Pension*, 2005, s. 2].

¹² Wiek emerytalny zwiększa się co roku dla mężczyzn o 2 miesiące, a dla kobiet o 4 miesiące. Docelowo w przypadku mężczyzn i bezdzietnych kobiet wiek ten będzie wynosił 63 lata, a dla kobiet, które rodziły dzieci, od 59 do 62 lat. Mężczyźni mają osiągnąć docelowy wiek emerytalny w roku 2015, a kobiety w roku 2028.

¹³ Kobiety bezdzietne przechodzą na emeryturę w wieku 60 lat, te zaś, które urodziły pięcioro i więcej dzieci, w wieku 56 lat.

s. 132] – po 1,5% za każdy kwartał późniejszego przejścia na emeryturę [*Synthesis report on adequate and sustainable pensions. Annex. Country summaries*, 2006, s. 11]. Nie ma ograniczenia w zakresie przedłużania wieku przejścia na emeryturę [*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006*, 2006, s. 76]. Wymagany dla uzyskania pełnej standardowej emerytury staż w systemie emerytalnym to opłacanie składki ubezpieczeniowej przez ostatnie 25 lat. Składka emerytalna wynosi 28% wynagrodzenia i opłacana jest w 21,5% przez pracodawcę, a w 6,5% przez pracownika. W systemie nie ma ani minimalnego, ani maksymalnego poziomu wynagrodzenia, od którego naliczana jest składka ubezpieczeniowa [*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006*, 2006, s. 76]. W przypadku osób samozatrudniających się składka wynosi 28% od dochodu [*Synthesis report on adequate and sustainable pensions. Annex. Country summaries*, 2006, s. 11], przy czym za dochód traktuje się 50% różnicy pomiędzy przychodami a kosztami ich uzyskania [*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006*, 2006, s. 76]. Dla tych osób określona jest też składka minimalna oraz górna kwota podstawy do naliczania składek ubezpieczeniowych¹⁴. Emerytura składa się z dwóch części: 1) części stałej, określonej przepisami prawa i 2) części zmiennej, zależnej od wielkości opłacanych składek emerytalnych [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 34]. Część stała to jednolita kwota, przysługująca wszystkim emerytom¹⁵, niezależnie od długości trwania ubezpieczenia i wartości dochodu. W części zmiennej za każdy rok składkowy przysługuje 1,5% indywidualnej podstawy wymiaru. Podstawa ta wyliczana jest na podstawie przeciętnego wynagrodzenia brutto z ostatnich 11 lat¹⁶. System przewiduje funkcjonowanie emerytury minimalnej¹⁷. Emerytury nie są opodatkowane podatkiem dochodowym od osób fizycznych do poziomu 144.000 CZK rocznie [Whitehouse, 2007, s. 134].

System dobrowolnego gromadzenia środków na emeryturę ma małe znaczenie¹⁸, przede wszystkim ze względu na niski wymiar ulg podatkowych związanych z funkcjonowaniem tego filara. Mimo tego w systemie tym uczestniczy około 2,5 mln osób. Każda osoba, która ukończyła 18 lat i jest stałym rezyden-

---

¹⁴ W roku 2006 minimalna składka wynosiła 4709 CZK, a górna kwota podstawy – 486 000 CZK dochodu rocznie.

¹⁵ W roku 2004 wynosiła ona 1310 CZK, a w 2006 – 1470 CZK. Porównaj: [Żukowski, 2006, s. 132] oraz [*Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006*, 2006, s. 77].

¹⁶ Okres brany pod uwagę przy określaniu bazy do obliczania emerytury jest co roku zwiększany, od 10 lat w roku 2006 do docelowego poziomu 30 lat w roku 2025.

¹⁷ Na kwotę tę składa się komponent bazowy – w roku 2004 było to 1310 CZK – oraz minimalny składnik indywidualny, zależny od wynagrodzenia, na poziomie 770 CZK. Porównaj: [Whitehouse, 2007, s. 133].

¹⁸ W roku 2001 uczestniczyło w nim 2,5 mln osób, które zgromadziły jednak niewielkie zasoby. Porównaj: [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 30].

tem na terytorium Republiki Czeskiej lub zamieszkuje na terenie innego kraju członkowskiego Unii Europejskiej, może być uczestnikiem tego systemu. Minimalna kwota składki jest określona na 100 CZK. Można być jednocześnie uczestnikiem tylko jednego funduszu emerytalnego. W systemie występuje subsyduum rządowe w kwocie od 50 do 150 CZK miesięcznie [*National Strategy Report on Adequate and Sustainable Pension*, 2005, s. 6]. Przeciętnie wpłacana do systemu składka stanowiła jedynie 2% przeciętnego wynagrodzenia. Jak się wydaje, czynnikiem powstrzymującym przed większym zaangażowaniem w fundusze emerytalne jest niska stopa zwrotu z inwestycji, osiągnana przez te fundusze¹⁹.

WYZWANIA I PRZEWIDYWANE ZMIANY W SYSTEMIE EMERYTALNYM CZECH

Najważniejszym wyzwaniem, przed którym stoi system emerytalny w Czechach, są niekorzystne trendy demograficzne – zarówno po stronie zmniejszającego się udziału w populacji osób młodych²⁰, jak i zwiększającego się udziału osób starych [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 8]. Współczynnik dzietności czeskich kobiet wynosił w latach 2000–2005 jedynie 1,18, co stanowiło jeden z najniższych poziomów na świecie²¹. Jednocześnie wzrasta oczekiwana przeciętna długość życia. Mimo tego brak zamysłów, co do zmian systemowych, związanych z powiązaniem systemu emerytalnego z rynkami kapitałowymi. Przewidywane w roku 2003 zmiany ograniczały się do reform parametrycznych w następującym zakresie [Tomeš, Koldinská, Němec, 2003, s. 47]:

- przedłużenia wieku odejścia na emeryturę do 65 lat i zrównania go dla kobiet i mężczyzn,
- wydłużenia wymaganego okresu płacenia składki ubezpieczeniowej z 25 do 40 lat,
- ograniczenia kwoty emerytury otrzymywanej po zmarłym członku rodziny,
- zwiększenia udziału części zależnej od wartości opłacanych składek w wyliczeniu wartości emerytury,
- zwiększenia wielkości ulg podatkowych za gromadzenie dobrowolnych składek emerytalnych w dobrowolnych funduszach emerytalnych.

---

¹⁹ W okresie 1995–2004 realna stopa wzrostu wyniosła 0,8% rocznie. Porównaj: [*Synthesis report on adequate and sustainable pensions. Annex. Country summaries*, 2006, s. 11].

²⁰ W chwili powstania Republiki Czeskiej na koniec roku 1992 udział w populacji osób w wieku 0–14 lat wynosił 20,0%, a w roku 2006 jedynie 14,4%. W początkach wieku XX władze czeskie promowały nawet swoisty prokreacyjny slogan: „Weź przykład z Bacha – zrób bacha”, ale jego skuteczność okazała się znikoma. Dla przypomnienia – Johann Sebastian Bach był ojcem dwadzieścioro ślubnych dzieci.

²¹ Porównaj: [*World Population Prospect: The 2006 Revision*, 2007]. Potwierdzenie tej wielkości podane jest także w [*National Strategy Report on Adequate and Sustainable Pension*, 2005], gdzie na stronie 1 podana jest wartość 1,18 dla roku 2003.

Jedyną proponowaną zmianą systemową było wydzielenie obsługi emerytur z budżetu do osobnej agencji rządowej. W opracowaniu rządu czeskiego z roku 2005 [*National Strategy Report on Adequate and Sustainable Pension*, 2005, s. 5] napisano natomiast o zamiarze wydłużenia okresu zbierania składki emerytalnej do 30 lat w roku 2016. W nowszej pracy [Whitehouse, 2007, s. 133] w zakresie wieku emerytalnego mówi się o zrównaniu wieku emerytalnego na poziomie 63 dla kobiet i mężczyzn od roku 2013²². Pewnym ograniczeniem w zakresie funkcjonowania funduszy emerytalnych są słabo rozwinięte krajowe rynki kapitałowe²³, co powoduje konieczność kierowania środków w obligacje skarbowe o niskiej dochodowości. Mniejsze znaczenie dla sytuacji w Czechach ma poziom emerytur²⁴ – jedynie 2–3% emerytów otrzymuje emeryturę na poziomie minimalnym [Holzmann, MacKellar, Rutkowski, 2003, s. 25]. Duże znaczenie dla przyszłości systemu emerytalnego Czech może natomiast mieć czynnik polityczny [Klein, 2006] – socjaliści optują za utrzymaniem dotychczasowego systemu zabezpieczenia społecznego, a ich oponenti wskazują potrzebę wprowadzenia rozwiązań z obowiązkowymi funduszami emerytalnymi [Żukowski, 2006, s. 135]. W najnowszych opracowaniach Banku Światowego rozważana jest natomiast możliwość wprowadzenia w Czechach systemu NDC (*notional defined contribution*) w miejsce dotychczasowego rozwiązania DB (*defined benefit*) [Chłoń-Domińczak, Mora, 2006, s. 551]. Jak się przewiduje, wprowadzone dotychczas zmiany parametryczne pozwolą istnieć systemowi przez około 20 lat. Wedle tych przewidywań po roku 2025 pojawi się gwałtowny wzrost wydatków, przy którym trudno będzie utrzymać stabilność systemu [*Synthesis report on adequate and sustainable pensions. Annex. Country summaries*, 2006, s. 14].

PODSUMOWANIE

System emerytalny w Czechach w dużej mierze jest kontynuacją rozwiązań stosowanych przed wprowadzeniem w tym kraju zmian gospodarczych z roku 1989. Zasadniczym elementem tej kontynuacji jest trwanie w rozwiązaniu *pay-as-you-go* bez zamiaru zmiany tego rozwiązania. Pozostaje to w kontraście do zasadniczych zmian w funkcjonowaniu systemów emerytalnych, jakie miały miejsce w sąsiednich krajach, takich jak Polska czy Węgry. Parametryczne re-

---

²² Jednak z pozostawieniem w stosunku do kobiet elastycznego poziomu wieku emerytalnego w przedziale 59–63 lata w zależności od liczby urodzonych dzieci.

²³ Na głównym parkiecie praskiej giełdy papierów wartościowych (*Burza cenných papírů Praha*) 29 maja 2008 roku notowane były akcje 14 spółek. Porównaj: [(<http://www.pse.cz/>)].

²⁴ Mimo tego, że proporcja pomiędzy przeciętną emeryturą a przeciętnym wynagrodzeniem od kilku lat się zmniejsza. Porównaj: [*National Strategy Report on Adequate and Sustainable Pension*, 2005, s. 4].

formy z lat 1995 i 2003 pozwalają istnieć obecnemu systemowi, z jednoczesną świadomością, że po roku 2025 system ten będzie bankrutem. Wyjątkowo niekorzystna sytuacja demograficzna już obecnie wpływa i w przyszłości coraz intensywniej wpływać będzie na stan systemu emerytalnego w Czechach. W ostatnich latach obserwuje się duże natężenie działań o charakterze pomysłów, koncepcji, analiz czy symulacji [Cevik, 2006]; [Hemmings, Whitehouse, 2006]; [*Economic Survey of the Czech Republic 2006*, 2006], które jak dotąd nie skutkują merytorycznymi decyzjami. Wydaje się, że zmiany w kierunku powiązania systemu emerytalnego z rynkami kapitałowymi są wyzwaniem, z którym Czechy wcześniej czy później zmierzyć się muszą.

W zakresie ciekawych rozwiązań, które występują w czeskim systemie emerytalnym, a mogłyby stanowić inspirację w porównaniach międzynarodowych dla innych krajów, można wskazać jedynie powiązanie wieku przejścia na emeryturę kobiet z liczbą urodzonych przez nie dzieci. Być może rozwiązanie to powinno podlegać modyfikacjom w systemach kapitałowych, ale sama idea powiązania wieku emerytalnego kobiet z liczbą urodzonych dzieci wydaje się interesująca.

LITERATURA

- Cevik R., 2006, *The tweaks to the Czech Republic's pension system are not enough to address the wide-ranging demographic problems, such as a low birth rate and an ageing population*, artykuł z dnia 5 czerwca 2006 dostępny pod adresem <http://www.epn-magazine.com/news/fullstory.php/aid/2175>; dostęp 12 kwietnia 2008.
- Chłoń-Domińczak A., Mora M., 2006, *The NDC Reform in the Czech Republic w: Pension Reform: Issues and Prospect for Non-financial Defined Contribution (NDC) Schemes* (2006), edited by Robert Holzmann and Edward Palmer, The World Bank, Washington, D.C., s. 551–572.
- Economic Survey of the Czech Republic 2006*, 2006, OECD, z dnia 8 czerwca 2006 dostępny pod adresem http://www.oecd.org/document/51/0,2340,en_2649_37435_36626291_1_1_1_37435,00.html; dostęp z dnia 12 kwietnia 2007.
- Hemmings P., Whitehouse E., 2006, *Assessing the 2005 Czech Proposals for Pension Reform*, OECD Economics Department Working Papers No. 496 dostępne pod adresem [http://www.oilis.oecd.org/oilis/2006doc.nsf/43bb6130e5e86e5fc12569fa005d004c/24359d1cf06fc887c12571b5002cd464/\\$FILE/JT03212059.PDF](http://www.oilis.oecd.org/oilis/2006doc.nsf/43bb6130e5e86e5fc12569fa005d004c/24359d1cf06fc887c12571b5002cd464/$FILE/JT03212059.PDF); dostęp 12 kwietnia 2008.
- Holzmann R., MacKellar L., Rutkowski M., 2003, *Accelerating the European pension Reform Agenda: Need, progress, and Conceptual Underpinneings* (2003), w: *Pension Reform in Europe: Process and Progress* (2003), Edited by Robert Holzmann, Mitchell Orenstein and Michal Rutkowski, The World Bank – Directions in Development, Washington, D.C., s. 1–46.
- Klein F., 2006, *Czech pension reform delayed by politics*, dostępny pod adresem http://globalpensions.com/feature/feature_pdf_229.pdf, dostęp 12 kwietnia 2008.

- National Strategy Report on Adequate and Sustainable Pension*, 2005, June 2005, dostęp na stronie http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection/docs/2005/cs_en.pdf, dostęp 12 kwietnia 2008.
- Pension Reform in Europe: Process and Progress*, 2003, Edited by Robert Holzmann, Mitchell Orenstein and Michal Rutkowski, The World Bank – Directions in Development, Washington, D.C.
- Pension Reform: Issues and Prospect for Non-financial Defined Contribution (NDC) Schemes*, 2006, edited by Robert Holzmann and Edward Palmer, The World Bank, Washington, D.C.
- Social protection in the Candidate Countries. Country Studies Czech Republic, Slovak Republic, Poland*, 2003, Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und – gestaltung e. V. (GVG) (Hrsg.) 41, Akademische Verlagsgesellschaft Aka GmbH, Berlin.
- Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2006*, 2006, Social Security Administration Office of Policy Office of Research, Evaluation, and Statistics, SSA Publication No. 13–11801, September 2006, Washington, DC.
- Synthesis report on adequate and sustainable pensions. Annex. Country summaries*, 2006, Commission Staff Working Document dostępny pod adresem: http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection/docs/2006/sec_2006_304_annex_en.pdf, dostęp 12 kwietnia 2008.
- Tomeš I., Koldinská K., Němec J., 2003, *Country Study Czech Republic w: Social protection in the Candidate Countries. Country Studies Czech Republic, Slovak Republic, Poland* (2003), Gesellschaft für Versicherungswissenschaft und – gestaltung e. V. (GVG) (Hrsg.) 41, Akademische Verlagsgesellschaft Aka GmbH, Berlin, s. 1–124.
- Whitehouse E., 2007, *Pensions Panorama. Retirement-Income Systems in 53 Countries*, The World Bank, Washington, D.C.
- Wielka encyklopedia PWN*, 2002, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, t. 6.
- World Population Prospect: The 2006 Revision*, 2007, UN Department of Economic and Social Affairs Population Division, New York, dostęp na stronie http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2006/wpp2006_highlights.pdf, dostęp 12 kwietnia 2008.
- Żukowski M., 2006, *Reformy emerytalne w Europie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- <http://www.darski1.republika.pl/biblio/kisiel/zmiana.htm>, dostęp 29 maja 2008.
- <http://www.pse.cz/>, dostęp 29 maja 2008.
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ez.html>, dostęp 29 maja 2008.

Streszczenie

Artykuł zawiera prezentację czeskiego systemu emerytalnego. Problemem badawczym autora była prezentacja historycznych i aktualnych rozwiązań w celu odnalezienia pomysłów, które w międzynarodowych porównaniach warto wykorzystywać. Artykuł składa się z czterech zasadniczych części: 1. Ogólna informacja o kraju, 2. Rozwój historyczny systemu emerytalnego, 3. Stan obecny systemu emerytalnego oraz 4. Wyzwania i przewidywane zmiany w systemie emerytalnym.

W Podsumowaniu autor wskazuje jako ciekawe rozwiązanie w czeskim systemie emerytalnym powiązanie wieku przejścia na emeryturę kobiet z liczbą urodzonych przez nie dzieci.

Pension Systems in Europe – the Czech Republic

Summary

The article presents an insight into the old age pension system in the Czech Republic. There, the author's goal was to present both past and present solutions employed by the Czech's pension system, in search for ideas worth consideration in international comparisons. There are four topic paragraphs: 1. the general information about the country, 2. the evolution of its pension system, 3. the present situation, and 4. challenges and foreseen changes. In the summary, the author highlights to relating the retirement age of women to the number of children to whom they have given birth.